

ЯНЧУК Н. Д.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії
та філософії права
(Одеський державний університет
внутрішніх справ)

ДРУГА Г. А.,

аспірантка кафедри державно-правових
дисциплін
(Міжнародний гуманітарний
університет)

УДК 340.12:340.5

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.1.8>

РОЛЬ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Ця робота є спробою визначити роль вищої юридичної освіти у забезпеченні концепції сталого розвитку. Дослідження виходить з актуальності ролі освіти для забезпечення нової моделі цивілізаційного розвитку, в тому числі звертається увага на те, що саме вища освіта, зокрема юридична, стає запорукою формування нового юридичного світосприйняття, яке повинне бути безсумнівно екологізованим.

Підкреслюється роль вищої юридичної освіти у разі імплементації концепції сталого розвитку в життя. Відзначається, що значна роль відводиться підготовці спеціалістів-правників нової формації, здатних системно та стратегічно думати, приймати обґрунтовані міжсекторальні рішення, займати активну громадянську позицію та адекватно вирішувати актуальні проблеми, пов'язані з переходом до суспільства сталого розвитку. Наголошується, що у разі побудови суспільства сталого розвитку саме правники допомагають визначити можливі напрями реформ та способи подолання складнощів на шляху впровадження концепції сталого розвитку.

Визначено, що концепція сталого розвитку ставить нові завдання перед освітою, зумовлюючи необхідність перегляду та коригування освітніх програм, особливо у сфері правничої освіти. Висвітлено конкретні кроки на шляху вдосконалення методології підготовки здобувачів вищої освіти до юридичної діяльності у вищих навчальних закладах, які спрямовані на узгодження відповідності вищої юридичної освіти в Україні сучасним трансформаціям, метою яких є забезпечення концепції сталого розвитку в українській державі.

Сформований висновок, що, незважаючи на те, що посилення екологічного складника юридичної освіти – це справа далекої перспективи, що ж стосується сьогодення, то за всіх складнощів екологізації і включенням ідей сталого розвитку в освітні програми і навчальні плани правничих спеціальностей не виникає жодного сумніву стосовно того, що це є ефективним інструментом на шляху побудови суспільства сталого розвитку та інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір.

Ключові слова: *сталий розвиток, освіта, право, вища юридична освіта, освіта для сталого розвитку, концепція сталого розвитку.*

Yanchuk N. D., Druha H. A. Role of higher legal education in providing concept of sustainable development: theoretical and legal analysis

This paper is an attempt to define the role of higher legal education in providing concept of sustainable development. The study is based on the relevance of education's role for ensuring a new model of civilizational development, including attention to the fact that higher education, including legal, is the key to forming a new legal worldview, which should be undoubtedly environmental.

The role of higher legal education in the implementation of the concept of sustainable development in life is emphasized. It is noted that a significant role is given to the training of specialists of the new formation, able to think systematically and strategically, make sound cross-sectoral decisions, take an active citizenship and adequately address current issues related to the transition to sustainable development. It is emphasized that in building a sustainable development society, lawyers help to identify possible areas of reform and ways to overcome difficulties in implementing the concept of sustainable development.

It is determined that the concept of sustainable development poses new challenges to education, necessitating the revision and adjustment of educational programs, especially in the field of legal education. Specific steps to improve the methodology of preparation of higher education for legal activities in higher education institutions, which are aimed at harmonizing the compliance of higher legal education in Ukraine with modern transformations, aimed at ensuring the concept of sustainable development in the Ukrainian state.

It is concluded that despite the fact that strengthening the environmental component of legal education is a matter of long-term perspective, as for the present, with all the complexities of environment and the inclusion of sustainable development ideas in educational programs and curricula of legal specialties, there is no doubt that it is an effective tool for completing the society of sustainable development and integration into the European and world intellectual space.

Key words: *sustainable development, education, law, higher legal education, education for sustainable development, concept of sustainable development.*

Вступ. У другій половині ХХ ст. людство усвідомило необхідність переходу до нової моделі розвитку. Проблеми, які постали перед людською цивілізацією в ХХ ст., а саме зменшення матеріального балансу біосфери, зростання чисельності народонаселення, соціальна нерівність, вимагають нового підходу для свого вирішення. Безперервне поглиблення кризових явищ у багатьох сферах світового розвитку спричинило необхідність корекції його цілей і пріоритетів, обґрунтування нових ціннісних та морально-етичних критеріїв, формування нового світогляду.

Усвідомлення цього спонукає держави до пошуку принципово нових підходів у разі вирішення питань соціально-економічного розвитку та ефективного природокористування. Одним із таких підходів є концепція сталого розвитку, яка інтерпретує докорінні зміни життєдіяльності суспільства. Розробка та реалізація концепції сталого розвитку є стратегічним завданням кожної держави, яка допоможе змінити світосприйняття людей та забезпечить спільне майбутнє Українського народу.

Україна проголосила ідеологію сталого розвитку державною стратегією на ХХІ ст. Реалізація цієї стратегії потребує відповідного теоретичного забезпечення. Але відсутність поступу у формуванні національної концепції сталого розвитку призводить до виснаження природних ресурсів і віддаляє Українську державу від світового курсу переходу на шлях сталого розвитку. Час, який минув після конференції в Ріо-де-Жанейро (1992) та саміту в Йоганнесбурзі (2002), свідчить, що глобальна програма змін поки що не знайшла свого відображення в національних програмах розвитку, а тим паче практичного втілення в життя.

Потрібна зміна державного ставлення до цієї проблеми і якісно новий рівень її наукового та практичного забезпечення.

Відсутність помітних результатів на шляху побудови суспільства сталого розвитку багатьма вченими пояснюється недостатністю серйозної уваги з боку одного з важливих механізмів становлення сталого розвитку – освіти. Справді, ефективним інструментом, здатним змінити поведінку людей таким чином, щоб вони могли об'єктивно оцінювати свої дії та приймати рішення з урахуванням вимог концепції сталого розвитку, є освіта.

Питаннями освіти для сталого розвитку займалися вітчизняні і зарубіжні вчені, що належать до різних наукових шкіл та напрямів, правники, філософи, освітяни, соціологи, екологи, політологи, зокрема: К. Богач, Л. Браун, М. Бринчук, Т. Боголіб, Є. Бойко, Ю. Гамільтон, Г. Гарднер, Б. Данилишин, М. Євнух, В. Євтушевський, С. Єрохін, І. Каленюк, М. Карпаш, К. Корсак, В. Куценко, В. Лугувий, С. Михаць, О. Навроцький, К. Павловський, К. Павлюк, О. Поліщук, Т. Сафранов, А. Урсул, Г. Штейн, В. Юхименко, В. Яблонський та інші. Однак, незважаючи на досить помітний обсяг наукових публікацій, питання ролі юридичної освіти у забезпеченні концепції сталого розвитку залишилось поза увагою науковців. Ця робота є спробою усунути цю прогалину.

Постановка завдання. Метою цього дослідження є теоретико-правове осмислення ролі вищої юридичної освіти у забезпеченні концепції сталого розвитку та окреслення подальших наукових пошуків у зазначеній сфері.

Результати дослідження. Для переходу на шлях сталого розвитку велике значення мають усі фактори регулювання та управління, які стосуються економіки, політики, етики, культури, екології, права, освіти, що містять ту чи іншу інституціональну та нормативну основу. Слід звернути увагу на те, що модель сталого розвитку не існує в реальності, а являє собою лише бажаний результат, тобто «нормативний прогноз того можливого розвитку, який може реалізуватися в тому разі, якщо людство загалом розпочне відповідні реалізації цієї моделі дії» [7, с. 282].

Підставою для появи сталого розвитку як норми майбутньої людської діяльності є потреба у виживанні всього світового співтовариства, яке може загинути від антропологічної катастрофи, якщо не будуть вжиті всі необхідні заходи задля переходу до сталого розвитку. Ця потреба виживання людства стала втілюватися в цілі, принципи та імперативи майбутньої моделі розвитку, яка реалізується лише у разі, якщо будуть задіяні різні механізми регулювання та управління, серед яких – освіта.

Значимість освіти як ефективного фактора реалізації концепції сталого розвитку була підкреслена з моменту проголошення такої концепції. У «Порядку денному на ХХІ століття» підкреслюється, що рівень екологічної свідомості нинішнього покоління не відповідає вимогам часу та що потрібно вносити зміни та доповнення для здійснення освітніх програм та розробляти більш досконалі і такі, що відповідають вимогам часу освітні програми. Така відповідна та якісна освіта дозволить допомогти людям у засвоєнні екологічних та етичних норм, цінностей та відносин, професійних навичок та нового образу життя, котрі вимагаються для забезпечення концепції сталого розвитку [4]. Провідна роль у забезпеченні концепції сталого розвитку належить вищим навчальним закладам.

Т. Ковальова зазначає, що «у сучасних умовах вищі навчальні заклади наділені значним інтелектуальним ресурсом, здатні взяти на себе основну роль у підготовці до вирішення таких загальнонаціональних завдань, як перехід суспільства до сталого розвитку, та мають можливість забезпечити гармонічну трансформацію традиційної системи освіти у систему освіти в інтересах сталого розвитку, в основі котрої лежать міждисциплінарні явища, що базуються на комплексному підході до розвитку суспільства, економіки та навколишнього середовища» [3, с. 25].

Подібну точку зору висловлює і М. Карпаш: «Реалізація цієї стратегії потребує відповідного як теоретичного, так і освітнього забезпечення. У сучасних умовах розвитку науки і техніки надзвичайно важливу роль відіграють прогресивні методи та способи системного підходу у вирішенні проблем охорони довкілля з метою забезпечення гармонізації

природоохоронної діяльності зі світовими вимогами. Це спонукає до підвищення вимог до екологічної освіти фахівців усіх спеціальностей вищих навчальних закладів» [2, с. 57–58].

У «Порядку денному на XXI століття» робиться акцент на тому, що світовому співтовариству потрібні спеціалісти, готові «до вирішення проблем розвитку та навколишнього середовища, що лише ускладнюються, і до перемін у період переходу до сталого розвитку» [4].

Першим кроком до екологізації вищої освіти в нашій країні слід вважати затвердження «Республіканської програми екологічної освіти у вищому і середньому навчальному закладі Української РСР на період до 2005 року» [1], в 1995 році був виданий Указ Президента України «Про основні напрями реформування вищої освіти в Україні», в 2003 році приймається Постанова КМУ «Про затвердження Комплексної програми реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті із сталого розвитку, на 2003–2015 роки», а ст. 3 Закону України «Про вищу освіту» лише декларує, що державна політика у сфері вищої освіти ґрунтується на принципі сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя. Правова неврегульованість питань, пов'язаних з екологізацією вищої освіти на засадах концепції сталого розвитку, не сприяє наближенню Української держави до загальносвітової моделі розвитку та підготовці висококваліфікованих конкурентоспроможних фахівців.

Для ефективної реалізації нової моделі цивілізаційного розвитку необхідні фахівці різних спеціальностей – від педагога до економіста. Проте побудова суспільства сталого розвитку неможлива без участі в цьому процесі висококваліфікованих правників різних спеціальностей, котрі допоможуть визначити можливі напрями реформ та способи подолання складнощів на шляху впровадження концепції сталого розвитку. Втім державні освітні стандарти передбачають традиційний предметний принцип формування юридичної освіти, де немає місця дисциплінарним курсам, пов'язаним з екологізацією правничої освіти в рамках концепції сталого розвитку, що є однією з причин фрагментальності підготовки випускників вищих навчальних закладів юридичного напрямку.

Основу чинних стандартів вищої освіти становить перелік професійних компетентностей випускника, тобто рівень і якість професійних знань, умінь і навичок, інтелектуального, морального і фізичного розвитку, якого досягають випускники вузів у відповідності до освітніх цілей. Якість юридичного навчання оцінюють за такими показниками, як повнота, системність, глибина, дієвість, міцність засвоєного навчального змісту юридичної освіти. Показниками високої якості юридичної освіти є професійне критичне мислення, здатність і готовність випускників вищу самостійно формувати значущі завдання, бути конкурентоспроможними на внутрішньому і міжнародному ринках праці.

Проблема оновлення вищої юридичної освіти шляхом екологізації і включення ідей сталого розвитку знайшла відображення в чинних стандартах вищої освіти України для здобувачів рівня вищої освіти «бакалавр» усіх спеціальностей, що містять такі загальні компетентності: «...усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку...»; «...досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство...».

Однак у нових стандартах вищої освіти відсутні рекомендації щодо назв навчальних дисциплін, кількості кредитів, їх структури і змісту. Загальні компетентності формуються, по суті, протягом усього життя людини й зводяться до комунікативних, інформаційних, мовних та інших навичок, особистісних характеристик здобувача вищої освіти. Спеціальні (фахові) компетентності є відображенням базових знань і практичних навичок, які у попередніх стандартах були закладені в «нормативних» дисциплінах. Основною новацією стандартів вищої освіти став колективний принцип забезпечення програмних результатів навчання; окрема компетентність формується як досягнення кількох програмних результатів і, навпаки, один програмний результат може відображати досягнення декількох компетентностей. Отже, жодна навчальна дисципліна не є самодостатньою і перетворюється на елемент міждисциплінарної структурно-логічної схеми підготовки фахівця [6, с. 43].

Значимо, що саме стандарти вищої освіти є основою для розробки освітніх програм. У процесі розроблення освітніх програм можна орієнтуватися на відповідні методичні рекомендації, а також на зразок складання освітньої програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України. Але там відсутні рекомендації щодо екологізації вищої освіти загалом і юридичної зокрема. Оскільки під час розроблення освітніх програм має дотримуватись логічний зв'язок між дисциплінами та їх нормативним змістом за такою схемою: компетентності, якими повинен оволодіти здобувач вищої юридичної освіти, – програмні результати навчання – найменування навчальних дисциплін, то виникає питання, які навчальні дисципліни у вищих навчальних закладах, що готують правників, забезпечують формування компетентностей «...усвідомлювати цінності громадянського суспільства та необхідність його сталого розвитку...», «...досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної галузі, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство...»?

Юридична освіта в контексті концепції сталого розвитку повинна бути спрямована на формування навичок та моделей поведінки, на зміну ціннісних та етичних установок суспільства в напрямі більш раціональної діяльності в питаннях навколишнього середовища, економічного та соціального розвитку.

Ефективність вищої юридичної освіти, спрямованої на забезпечення концепції сталого розвитку та підготовку спеціалістів-правників, що є конкурентоспроможними на внутрішньому і міжнародному ринках праці, на нашу думку, залежить від низки умов, таких як:

- наявність у навчальному закладі освітнього середовища, яке підтримує правові установки й цінності, на яких базується концепція сталого розвитку;
- реалізація екологічної правової освіти здобувачів вищої освіти протягом усього періоду їхнього навчання в межах навчально-професійної, наукової, соціокультурної діяльності;
- включення вимог екологічного імперативу до змісту основних навчальних дисциплін правового циклу;
- запровадження спецкурсів, які за змістом сприяють забезпеченню основних постулатів ідеології сталого розвитку правом (наприклад, «Порівняльне екологічне право», «Правове забезпечення сталого розвитку» тощо);
- використання можливостей юридичної практики для реалізації основних положень концепції сталого розвитку, набуття досвіду вирішення і усунення проблем, що становлять загрозу для нашого майбутнього;
- формування нового юридичного світосприйняття, яке повинно бути безсумнівно екологізованим: взаємини між природою та людиною повинні бути віднесені до визначаючих правових основ, цілей правового розвитку суспільства – поряд з ідеалами свободи, рівності та справедливості;
- диверсифікація змісту правових дисциплін за рахунок акцентування уваги здобувачів вищої юридичної освіти на реалізацію концепції сталого розвитку у сфері професійної діяльності юристів.

Необхідно відзначити, що у разі переорієнтації системи вищої освіти, в тому числі і юридичної, на потреби сталого розвитку не варто применшувати обсяг зусиль, що потрібно докласти задля створення суспільства сталого розвитку. Ці зусилля стосуються не лише підготовки висококваліфікованих фахівців-юристів, спроможних реалізувати принципи нової цивілізаційної моделі розвитку суспільства, але й підготовки професорсько-викладацького складу вищих навчальних закладів, що забезпечують передачу знань у сфері сталого розвитку.

У Стратегії освіти для сталого розвитку відзначається, що «адекватна першочергова професійна підготовка та перепідготовка педагогів та створення для них можливостей для обміну досвідом має виключно велике значення для забезпечення успіху освіти для сталого розвитку. Маючи більш високий рівень інформованості та нові знання з тематики сталого розвитку, педагоги зможуть працювати з більшою віддачею та вчити на власному прикладі» [8].

Що стосується основної складності щодо впровадження концепції сталого розвитку в навчальний процес у вищих закладах освіти, що готують правників, то можна погодитись з думкою Т. Ковальнової, що «основна складність для вчених та педагогів, що працюють у галузі освіти для сталого розвитку в межах розробки навчальних та методичних посібників, полягає в тому, що більшості студентів потрібно роз'яснити не лише філософське обґрунтування переходу до сталого розвитку. Їм необхідно передати широкі знання, котрі б дозволили приймати конкретні та прийнятні рішення, спрямовані на забезпечення сталого розвитку» [3, с. 28].

Виходячи з цього, одним з основних завдань, що стоять перед науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів, є включення положень концепції сталого розвитку в навчальні та робочі програми, оскільки екологічний складник поки що відсутній в освітніх програмах і навчальних планах правничих спеціальностей закладів вищої освіти, що відділяє нас від побудови нової моделі цивілізаційного розвитку.

Висновки. Освіта виступає центральним елементом у пропагуванні концепції сталого розвитку. Визначаючи роль вищої юридичної освіти у забезпеченні концепції сталого розвитку, варто відзначити, що вона сприяє формуванню знань та навичок, котрі генерують нові позиції, цінності, світогляд, правову свідомість та культуру, результатом чого є створення соціально бажаного, економічно життєздатного та екологічно збалансованого суспільства.

Однак важко не погодитись з Т. Саєнко, що зазначає: «На жаль, поки що не приділяється належної уваги проблемі екологізації вищої освіти в Україні, хоча очевидно, що без великого й інтенсивного поширення екологічних знань, екологізації освіти, умінь, навичок і компетентностей неможливо сформуувати нове покоління з відповідним переконанням і свідомістю, діяльним підходом до збереження природних цінностей, культурних надбань» [5, с. 46].

Безперечним залишається той факт, що оновлення вищої юридичної освіти шляхом екологізації і включення ідей сталого розвитку в освітні програми і навчальні плани правничих спеціальностей є ефективним інструментом на шляху добудови суспільства сталого розвитку та інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний простір.

Список використаних джерел:

1. Постанова Державного комітету УРСР з охорони природи й Міністерства вищої і середньої фахової освіти УРСР «Про стан екологічної освіти в системі ВНЗ УРСР», № 11/4/210 від 24. 04. 1990 р.
2. Карпаш М., Крижанівський Є., Карпаш О. Вища інженерна освіта в умовах сталого розвитку суспільства. *Вища освіта України*. 2014. № 2. С. 55–60.
3. Образование в интересах устойчивого развития: информационно-аналитический обзор / Т.Н. Ковалева и др. Минск : МГЭУ им. А.Д. Сахарова, 2007. 103 с.
4. Програма дій «Порядок денний на ХХІ століття»: Ухвалена конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (Саміт «Планета Земля» 1992 р.) / пер. з англ. 2-е вид. Київ : Інтелсфера, 2000. 360 с.
5. Саєнко Т.В. Освіта екобезпечного інформаційного суспільства: проблеми і перспективи : монографія. Київ : Освіта України. 2008. 233 с.
6. Сафранов Т. Вища екологічна освіта України: становлення і сучасний стан. *Освітологічний дискурс*. 2021. № 1. С. 39–51.
7. Урсул А.Д. Устойчивое социоприродное развитие : учебное пособие / А.Д. Урсул, Ф.Д. Демидов. Москва : Изд-во РАГС, 2006. 328 с.
8. “Sustainable is more than able – viewpoints on education and sustainability» – extracts of the Danish discussion booklet a discussion paper on adult and general education for sustainability, 2002. URL: http://www.sustainabledevelopment.dk/home/susdev_morethanable.pdf.

